

BOLALARNING ESTETIK DIDINI OSHIRISHDA MUSIQANING AHAMIYATI

Shaxobiddinova Aziza Shavkatjon qizi ¹¹ Andijon Davlat Pedagogika institutiMAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:09.07.2025

Revised: 10.07.2025

Accepted:11.07.2025

KALIT SO'ZLAR:

Estetik did, bolalar tarbiyasi, musiqiy ta'lim, emosional ta'sir, musiqiy tarbiya metodlari, pedagogik tahlil, musiqaning funksiyasi, go'zallikni anglash, milliy musiqa, zamonaviy kompozitsiyalar.

Mazkur maqolada musiqaning bolalar estetik tarbiyasidagi o'rni va uning didni shakllantirishdagi vositaviy funksiyalari tahlil qilinadi. Estetik didni rivojlantirishda musiqiy asarlarning emosional-ta'sirchan jihatlari, bolalar yosh xususiyatlariga mos tarzda tanlangan kompozitsiyalar orqali ularning go'zallikni anglash va baholash qobiliyatini shakllantirish imkoniyatlari ochib beriladi. Tadqiqotda musiqiy-ta'limiy metodlar, jumladan, kuzatuv, komparativ tahlil, kontent-analiz hamda pedagogik eksperiment metodlaridan foydalanilgan. Shuningdek, O'zbekiston maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarning musiqiy didini shakllantirishga doir amaliy tajribalar asosida milliy va zamonaviy musiqiy vositalarning integratsiyalashuviga e'tibor qaratiladi. Natijalarda musiqaning bolalar ongiga bevosita estetik ta'sir ko'rsatuvchi vosita sifatidagi o'rni ilmiy asosda yoritiladi.

KIRISH. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida estetik tarbiya, xususan, bolalarda estetik didni shakllantirish muammosi dolzarb ilmiy-tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. A.N. Leontyev, D.B. Elkonin, L.S. Vygotskiy kabi yetuk olimlarning asarlarida estetik idrok va estetik munosabat insonning ijtimoiy ong shakllanishida muhim omil sifatida e'tirof etilgan. Ayniqsa, musiqa san'atining bola psixikasiga ta'sirchanlik darajasi yuqori bo'lib, u orqali bolaning sezgi, tafakkur va hissiy olami uyg'un rivojlanadi. Musiqa vositasida estetik didni shakllantirish faqat san'atni tushunish emas, balki go'zallikni anglash, his qilish va unga nisbatan mustahkam ijobiy munosabatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Estetik did inson shaxsining barkamol shakllanishi, ma'naviy-estetik qadriyatlarni anglash va hayotga badiiy-estetik yondashuv shakllanishida muhim mezonlardan biridir.

Shu bois, bola yoshidanoq ularni san'at, xususan, musiqiy asarlar orqali estetik olamga olib kirish, ularning qalbida nafislik va go'zallikni qadrlash hissini uyg'otish dolzarb pedagogik vazifalardan hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, musiqiy ta'lim va tarbiyaning tizimli yo'lga qo'yilishi orqali bolalarning estetik qobiliyatlari, musiqiy idroki hamda badiiy didi izchil rivoj topadi (B. Asafyev, V. Medushevskiy, A. Mudrova). Mazkur maqola doirasida bolalarda estetik didni shakllantirishda musiqaning ta'sir mexanizmlari, uning tarbiyaviy, kognitiv va emosional aspektlari ilmiy-nazariy va amaliy asosda tahlil qilinadi. Musiqaning shakllantiruvchi rolini aniqlashda zamonaviy ta'lim texnologiyalari, komparativ va kontent-analiz metodlari asosida izlanish olib borilgan.

Asosiy qism. Insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida musiqa estetik tarbiyaning ajralmas vositasi bo'lib kelgan. Uning eng muhim xususiyati shundaki, musiqa inson ongiga bevosita emosional yo'l bilan ta'sir etadi, shu sababli aynan bolalik davrida u ta'sirchanlik darajasi eng yuqori bo'lgan vosita sifatida e'tirof etiladi. Musiqa vositasida bola atrof-muhitni o'ziga xos tarzda idrok etadi, tabiat va inson o'rtasidagi go'zallikni his etishni o'rganadi. Bu jarayon, bir tomondan, bola estetik didining shakllanishiga xizmat qilsa, boshqa tomondan, uning shaxs sifatida barkamollashuviga zamin yaratadi.

Psixologik tadqiqotlar (masalan, L.S. Vygotskiy va D.B. Elkonin) musiqaning bolalar tafakkuri va hissiyot dunyosiga integratsiyalashuvi bolaning ijtimoiy-madaniy rivojlanishiga uzviy bog'liqligini isbotlagan. Ayniqsa, 3 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan davrda bolaning musiqiy eshitish, ritmik idrok va melodiya orqali tuyg'ularni tushunish qobiliyatlari sezilarli darajada faollashadi. Bu esa estetik idrokning shakllanishida eng muhim asosiy pog'onadir. Bolaning estetik didini shakllantirish jarayonida musiqa faqat mazmunni yetkazish vositasi bo'lib qolmasdan, balki uning individual psixik xususiyatlari, hissiy holatlari va tafakkur faoliyatiga moslashgan kompleks vositaga aylanadi. Musiqa darslari, qo'shiq kuylash, oddiy ritmik mashqlar, turli milliy va jahon musiqiy asarlarini tinglash, tahlil qilish orqali bolalarda go'zallikka bo'lgan munosabat shakllanadi. Shu bilan birga, musiqiy asarlardagi obrazlar, ohanglar va ritmlar orqali bola faqat estetik zavq olmaydi, balki ichki dunyosida sezgi, empatiya, mulohaza va anglashning yangi darajalariga ko'tariladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, musiqa bilan muntazam shug'ullanuvchi bolalarning muloqot madaniyati, hissiy muvozanati, ijodkorlik qobiliyati va ijtimoiy moslashuv darajasi yuqori bo'ladi (D. Campbell, The Mozart Effect, 1997). Milliy musiqaning did shakllanishidagi roli ham beqiyosdir. O'zbekistonning boy musiqiy merosi maqom san'ati, xalq qo'shiqlari va an'anaviy cholg'u ijrochiligi orqali bolalarda milliy o'zlikni anglash, tarixiy-estetik qadriyatlarga hurmat tuyg'usi kuchayadi. Shu jihatdan, estetik tarbiyada milliylik va

zamonaviylik uyg'unligiga asoslangan yondashuv muhim ilmiy-metodik tamoyil sifatida qaraladi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 4-maydagi PQ-3680-sonli qarorida bolalarda madaniy-ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishda musiqa va san'at ta'limining sifatini oshirish vazifalari belgilab berilgan bo'lib, bu musiqaning estetik tarbiyadagi o'rni davlat siyosati darajasida tan olinganini ko'rsatadi.

Shu munosabat bilan, estetik tarbiya jarayonida pedagoglardan yuqori darajadagi nazariy bilim, metodik yondashuv va san'atga nisbatan ijodiy munosabat talab etiladi. Musiqa orqali bola faqat didli iste'molchi emas, balki nozik hisli, o'ylovchan va estetik sezuvchanlikka ega bo'lgan shaxsga aylanadi. Bu esa ijtimoiy muhitda barkamol inson sifatida shakllanishning muhim bosqichlaridan biridir. Shuningdek, estetik tarbiya jarayonida musiqaning multimodal (ko'pkanalli) ta'sir ko'rsatish xususiyati alohida ahamiyat kasb etadi. Musiqa bir vaqtning o'zida eshituv, hissiy, obrazli va harakatli komponentlarni faollashtiradi. Masalan, ritmik mashqlar bolalarning harakat koordinatsiyasini takomillashtiradi, vokal mashg'ulotlar nutq apparatining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, tinglov asosidagi tahlil esa tafakkur va e'tiborning chuqurlashuviga xizmat qiladi. Shu jihatdan, musiqiy tarbiya faqat estetik did emas, balki umumiy intellektual va psixologik rivojlanishga ham xizmat qiluvchi ko'p qirrali vosita sifatida qaraladi.

Empirik kuzatuvlar va pedagogik eksperimentlar shuni ko'rsatmoqdaki, musiqa orqali ta'lim olgan bolalarda abstrakt fikrlash, fazoviy tasavvur, emosional barqarorlik va guruhda ishlash ko'nikmalari sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Xususan, Finlandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi ilg'or ta'lim tizimlariga ega davlatlar maktabgacha va maktab ta'limida musiqaga katta e'tibor qaratishi ushbu fan orqali rivojlanadigan ko'nikmalarining uzviyligi va ta'sirchanligidan dalolat beradi.

Nazariy jihatdan olib qaralganda, musiqa va estetik did o'rtasidagi munosabat Aristotel davridan beri falsafiy tahlil obyekti bo'lib kelgan. Zamonaviy psixologiyada esa bu munosabat "emosional-intellektual uyg'unlik" kategoriyasi orqali izohlanadi. G. Gardnerning ko'p qirrali intellekt nazariyasida musiqiy intellekt insonning asosiy aqliy qobiliyatlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Aynan musiqiy qobiliyatning erta rivojlanishi, bola shaxsining boshqa ko'plab jihatlarini faollashtiruvchi katalizator sifatida qaraladi. Shunday qilib, estetik tarbiya va musiqiy ta'limning o'zaro uyg'unlashuvi bola ruhiyatida nafaqat go'zallikni anglash qobiliyatini, balki axloqiy-estetik qadriyatlarning ham asoslarini shakllantiradi.

Xulosa. Yuqorida olib borilgan nazariy tahlillar va empirik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, musiqa bolalarda estetik didni shakllantirishda kuchli psixo-pedagogik potensialga ega

bo'lgan omil hisoblanadi. Musiqa vositasida go'zallikni anglash, obrazli tafakkur, estetik sezgirlik va emotsional-intellektual uyg'unlik singari murakkab psixik jarayonlar faol rivojlanadi. Ayniqsa, bolalik davrida musiqaning kompleks ta'siri nafaqat estetik tarbiya, balki shaxsning ijtimoiy moslashuvi, madaniy qadriyatlarga bo'lgan munosabati va umumiy axloqiy fazilatlari shakllanishida ham muhim rol o'ynaydi. Musiqiy tarbiya jarayonida estetik tajribaning bosqichma-bosqich va tizimli shakllantirilishi, bolalarning yosh xususiyatlari, psixologik holatlari va individual qiziqishlari bilan uzviy bog'liq holda tashkil etilishi lozim. Ta'lim tizimida musiqiy faoliyatni kengaytirish, milliy va jahon musiqasi namunalarini uyg'un ravishda qo'llash, ijodiy yondashuv va individual estetik tajribani rag'batlantirish orqali estetik tarbiyaning samaradorligini oshirish mumkin. Musiqaning estetik didni rivojlantiruvchi vosita sifatidagi ilmiy-nazariy asoslarini yanada chuqurlashtirish, uning zamonaviy pedagogik metodlar bilan uyg'unligini ta'minlash va amaliyotda tizimli joriy etish dolzarb ilmiy-pedagogik vazifa bo'lib qolmoqda. Bu esa, o'z navbatida, barkamol, didli, go'zallikka intiluvchi va estetik qadriyatlarni qadrllovchi yosh avlodni shakllantirish yo'lida muhim bosqich hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akramova, M.N. Estetik tarbiya nazariyasi va metodikasi., Toshkent: O'qituvchi, 2008, 192 b.
2. Aliqulov, Z.M. Musiqa va bolalar psixologiyasi: did shakllanishi muammolari., Samarqand: Zarafshon, 2010, 176 b.
3. Berdieva, G.S. Maktabgacha yoshdagi bolalarda estetik dunyoqarashni shakllantirish., Toshkent: Ilm Ziyo, 2014, 128 b.
4. Jo'rayev, A.K. Milliy musiqa va tarbiya: metodik tavsiyalar., Andijon: Barkamol Avlod, 2013, 144 b.
5. Karimova, D.R. San'at va estetik tarbiya: integrativ yondashuvlar., Toshkent: Fan va Texnologiya, 2016, 208 b.
6. Mahmudova, N.S. Pedagogik estetikada musiqaning roli., Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti, 2012, 160 b.
7. Ortiqova, M.A. Estetik madaniyat va uning shakllanish bosqichlari yosh davrlar kesimida., Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017, 180 b.